

Posudek na diplomovou práci
Štefana Piláta
Substantivní paradigmatika v Grigorovičově parimejniku
(ÚSVS FF UK v Praze, 2008)

Obor: slavistická studia ve specializaci slavistika všeobecná a srovnávací
Konzultantka: PhDr. Zdenka Ribarova

Téma předložené diplomové práce je výsledkem dlouhodobé spolupráce diplomanta s dr. Ribarovou a jeho praxe v staroslověnském oddělení Slovanského ústavu AV ČR. V souvislosti s edicí Grigorovičova parimejniku ve Skopji zapojily jeho editorky, dr. Ribarova a doc. Hauptová, Š. Piláta do podrobné jazykové analýzy památky. Jeho příspěvek je tedy součástí velmi široce pojatého kolektivního výzkumu. Ze zpracování vybrané tematiky není zřejmé, zdali projekt popisu památky má nějaké konkrétní obecně stanovené metodologické parametry, proto má předkládaná práce povahu vlastního uchopení tématu. Diplomant pracoval především pod vedení konzultantky dr. Ribarové, z velké části během svého studijního pobytu ve Skopji.

Autor si dal za úkol popsat vývojové tendence formální struktury substantivní paradigmaticky. Vzhledem k povaze památky, historii textu a stáří rukopisu ani neočekával zásadní převratné nálezy ve srovnání s existujícími popisy tohoto vývoje od nejstarších stsl. textů k textům řazeným do bulharské a makedonské redakce církevní slovanštiny. Jeho cílem bylo doplnit doposud sporadické výzkumy textů z 12.-13. stol. Původně předpokládané srovnání s řeckým profítologiem bylo nakonec uplatněno minimálně, avšak to je způsobeno spíše tím, že zvolená problematika nahlížená především (vlastně výhradně) ze strany formy takové srovnání nevyžaduje. Větší pozornost funkční stránce pádu (předpokládané přehodnocování významu některých pádů, srov. s. 5, resp. funkční variantnost, již lze předpokládat) včetně srovnání s řeckým textem by mohlo přinést možná zajímavější závěry.

Je škoda, že plánované statistické srovnání (tamtéž) se zaměřilo pouze na poměry variantních koncovek v jednotlivých významech v rámci určených paradigmatic, neboť z hlediska základní hypotézy práce – popis vývojových tendencí substantivní paradigmaticky – by bylo, jsou-li k dispozici absolutní čísla, velmi přínosné ukázat poměrné zastoupení jednotlivých pádů ve všech číslech, a to jak dle (podle autora již neživé) kategorie kmene, tak podle gramatického rodu v textu, který autor považuje za centrální kategorii paradigmatic. Takováto informace je velmi důležitá z hlediska hodnocení projevů postupného rozkladu syntetického pádového paradigmatic v bulharštině a makedonštině. Uplatnění frekvenčního hlediska není prozatím příliš rozšířené, ačkoli nepochybně četnost pádových významů (v kombinaci s rodem a číslem) v řeči (pro danou problematiku v psaných textech) je velmi významným faktorem směru též formálních vývojových tendencí. Přínosné by bylo i tabulkové zpracování grafické podoby deklinací s uvedením frekvence variant. Pro další práci se závěry práce však to bude jistě při úplné excerpci, kterou autor provedl, velmi snadné doplnit. Statistika by byla také důležitá pro porovnání tvrdých a měkkých variant jednotlivých paradigmatic včetně popisu slovotvorných prostředků, které z nich činí typy produktivní (ve stávající fázi výzkumu se o jednotlivých typech produktivita jen konstatuje a nedokládá se.

Diplomant na úvod podává přehledný rozbor dosavadního stavu výzkumu památky, čímž dokládá aktuálnost zvoleného tématu. Ve vlastním výzkumu používá právě výše zmiňovanou nejnovější edici Grigorovičova parimejniku (Grig), která mu umožnila srovnání zkoumaných tvarů s dalšími nejstaršími parimejními texty (Lobk, Zach). Opatrnější formulace by možná byla na místě ve formulacích spojujících specifika jmenné paradigmatic parimejniku s dobovým vývojem místního nářečí (např. s. 6, s. 77 o tom, že periferní – v pojetí autora archaické - deklinační typy „evidentně neměly oporu v živém jazyce“): o

vývoji v mluvené podobě jazyka se obecně (někdy dosti nekriticky) pro tuto dobu soudí na základě interpretace odchylek od konstruované normy dochovaných psaných textů, je otázka, zda takováto rekonstrukce zpětně může být používána pro hodnocení jevů v textech samých.

Velmi podrobně (téměř polovina rozsahu analytických kapitol) se diplomant věnuje rozboru grafematiky a fonologické charakteristice Grig. V této části se výrazně opírá o sekundární literaturu, s níž pracuje velmi uvážlivě. Vychází z nosného postupu V. Blažka o rozlišení písmena, grafému a alografu. Možná, že stálo za to uplatnit tento přístup i v části morfologického popisu a vedle „tabulkové“ morfematické podoby zakončení založené na fonologické platnosti grafémů uvádět též přehledy alomorfů založených variantností alografů.

Značnou pozornost věnuje autor časové a místní lokalizaci památky, přičemž opět vychází z existující literatury k památce (zejm. práce Z. Ribarové). Je možná mým opominutím, že jsem nenabídl diplomantovi, aby z bulharských mluvnic používal nejen bezesporu dodnes aktuální mluvnicí K. Mirčeva, nýbrž i novější práce (např. Mirčeva, D. – Charalampiev, I., *Istoriija na bǎlgarskija ezik*, V. Tǎrnovo 1999 nebo pozdější vydání, Charalampiev, I., *Istoričeska gramatika na bǎlgarskija ezik*, V. Tǎrnovo 2001.), jakož i některé novější práce dialektologické. Analýza fonologického systému památky je dovedena do nejmenších podrobností, k publikovaným příkladům autor dodává rozbor dalších slov a tvarů. Uvádí rekonstrukci vokalického i konsonantického systému

Morfologická analýza vychází z velmi úsporného popisu jmenných kategorií (s. 41 a násl.). Zde by kromě prohloubení obecných charakteristik, byť tak málo odlišných od psl. Či stsl. bylo minimálně možné zpřesnit „rodově indiferentní“ jména jako obourodá (též na s. 57) a v případě kategorie životnosti spíše než o ustálení uvažovat o jeho rozvinutí. Neterminologizované použití pojmu nestandardní v souvislosti se skloňováním (s. 58) by bylo asi lepší nahradit dále v textu použitým termínem nepravidelné. Nejsem si jista, zda nom. r-kmenů na –ti lze považovat za introfektivní (s. 61).

Zvolené třídění podle gramatického rodu a dále podle zakončení nominativu u mask. a fem. Odráží čistě formální přístup k popisu materiálu. Charakteristika jednotlivých typů jako produktivních není podložena slovtvornou analýzou materiálu, spíše se jeví jako hodnocení jejich frekvence. Za závažné považuji zjištění, že přes depalatalizaci konsonantů se velmi dobře udržuje rozdíl mezi měkkou a tvrdou variantou deklinačních typů (s. 44). Z tohoto hlediska je pak pozoruhodné zjištění o koncovec –ech v Loc. pl. měkké deklinace konsonantických mask a neuter. Na okraj poznamenávám, že jak kořenový konsonant u i-kmenů, tak i *n* u n-kmenů byly původně tvrdé (s. 45). Je otázkou, zda tvary popsané jako hyperkorektní rezidua u-kmenových tvarů, není možné vykládat v souvislosti s přehodnocením morfému –ov- jako signálu pl. (s. 46). Pochybnosti vyvolává zdůvodnění „udržení životaschopnosti“ i-ového skloňování feminin „neexistencí o/u-vé deklinace fem. (s. 53).

Shromážděný materiál představuje úplný korpus substantivních tvarů v textu Grig, jde o úctyhodných více než 8 500 užití. Autor provedl komplexní morfologickou identifikaci tvarů identifikoval a pokusil se vyložit i případy nejasné a s koruptely.

Příčiny dynamiky subsystému shledává ve fonetickém vývoji, v historických dialektech a v písařské tradici či chybách, o vývoji samotné kategorie pádu vlastně nepočítá. Z formulace závěru (s. 78) vyplývá, že z formálního hlediska považuje za klíčovou příčinu pádovou homofonii, přičemž vychází z přesvědčení, že tento jev „vyžaduje řešení“, zejm. pokud se tvary „dostávají do komunikačně konfliktního postavení“, tedy do pozice, kdy by mohlo dojít k nepochopení, např. takové, k jakému došlo při vzniku Gen. – Acc. m. anim.

Z dynamiky pádové kategorie se zamýšlí jen nad použitím Dat. Přivlastňovacího (obecně na s. 41-42), i když frekvenci tohoto tvaru v poměru k tvaru gen. admoniminálního neužívá zpětně k hodnocení formálně nejednoznačných tvarů na –u (původní genitiv nebo analogický dativ) u-kmenových maskulin (s. 8). Teze o produktivnosti či o tom, že kmenový

system byl v době vzniku památky již „mrtvý“ (s. 8, s. 43) by bylo možná vhodnější interpretovat pomocí pojmů centra a periferie. Takto vyhraněnému hodnocení totiž odporuje např. popsaný stav a/ja-kmenových maskulin (dle autora samohláskové maskulinní deklinace) i stav i-kmenových feminin (dle autora souhlásková deklinace i-ová, navíc dodnes velmi produktivní) a konečně i „dobře doložené“ tabulkové tvary původem u-kmenových substantiv (s. 47-48). Absence změn v těchto typech svědčí o tom, že kategorie kmene jako organizační princip přetrvávala, teprve později je možná registrovat např. konverzní přechod konsonantických feminin k vokalickému tvrdému typu. „Překvapivě stabilní“ (s. 58) vokalická (původem a/ja-kmenová) deklinace maskulin zase nemusí být tak překvapivá, pokud by autor vzal v úvahu sémantickou charakteristiku sem náležejících jmen. Bez zohlednění původní podoby substantivního subsystému nelze vysvětlit ani mnohé jevy současných jazyků.

U popisů rozvinutí kategorie životnosti by bylo přesnější neomezit se jen na konstatování, že v dat. sg. je fakultativně u m. anim. pro zdůraznění osobovosti užíváno „měkké varianty původem u-kmenových koncovky –eví“ (s. 50), nýbrž rozvést, jak se takové zdůraznění projevuje, či zda lze nějak jinak popsat a zdůvodnit distribuci variant (vázanost na lexikální základ např.). Podobně tak i u dalších tvarů, v nichž se projevuje variantnost vykládaná jako důsledek této kategorie.

Celkový popis, jakož i autorovy závěry svědčí spíše o dosti výrazné kontinuitě písemné tradice. V tomto směru bude jistě dále možné rozvíjet načrtnuté závěry, především též ve směru vlivu živého jazyka, jenž autor na mnoha místech předpokládá. Závěry práce tedy zpřesňují obecně podávaný obraz substantivní paradigmaticky z hlediska formálního. Jejich doplnění o statistická data (např. archaizující „rezidua z předloh“, „úzus knižního jazyka“ proti vlivu lokálního nářečí) by učinila z práce skutečně objevný popis této důležité památky.

Práce je zpracována s příkladnou pečlivostí, s vzornou prací s materiálem a se širokým přehledem o sekundární literatuře. Autor se nebojí vyslovovat své závěry v jednotlivých případech, které nepochybně dále přerostou v výraznější charakteristiku celé památky. Přes uvedené drobnosti a připomínky považuji práci za velmi zdařilou, domnívám se, že ukazuje jak možnosti další práce nad tématem, tak i na výbornou schopnost diplomanta se jí zhostit. Doporučuji práci k obhajobě a hodnotím ji jako výbornou.

23.5.2008

Doc. dr. Hana Gladkova, CSc.
školitelka